

ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ФОРТИФІКАЦІЙ ТА ЦІННОЇ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНОЇ СТРУКТУРИ ЛЬВОВА (НОТАТКИ ДО НАУКОВО-ПРОЕКТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ – ІСТОРИКО- АРХІТЕКТУРНИЙ ОПОРНИЙ ПЛАН М.ЛЬВОВА)

© Бевз М., 2021

Анотація. У статті виконано аналіз науково-проектної документації «Історико-архітектурний опорний план міста Львова» (2020 р.) в аспекті ідентифікації та охорони пам'яток фортифікаційного будівництва. Аналіз документації виявив малу увагу авторів до вивчення та висвітлення етапів розвитку фортифікаційних ліній Львова від XIII до XIX ст. Такий підхід привів до дискусійної ідентифікації багатьох об'єктів за їх історико-містобудівною та архітектурною цінністю, неточного їх датування, відсутності пропозицій з їх охорони. Зокрема, багато похибок містила оцінка комплексу фортифікаційних об'єктів т.зв. «Оборонної лінії Ф.Гетканта» з 1635 р.

Автори документації не провели аналізу етапів розвитку та оцінки різночасової містобудівної структури кварталів навіть у середмісті. Розвиток забудови в районах колишніх передмість також не був детально висвітлений. Але це ті ділянки, які були наповнені в минулому дуже важливими об'єктами та функціями. Характер забудови кварталів мав різну форму у залежності від часу виникнення ділянки. Самі ділянки розвивалися скачкоподібно разом з просуванням ліній міських фортифікацій далі від центру міста. Побудова нової модернішої лінії укріплень та її просування дозволяло інтенсифікувати забудову у ділянках, які раніше були за межами укріпленої території. Львів пережив шість таких великих етапів урбаністичних перетворень пов'язаних із розвитком та модернізацією укріплень від XIII до XIX ст. Цей взаємозв'язок розвитку фортифікаційних систем та архітектурно-просторової і розпланувальної структури є ключем до розуміння урбаністичної історії міста. Без детальної реконструкції фаз побудови фортифікацій неможливо правильно зорієнтуватися у характері змін архітектурно-композиційної та розпланувальної структури міста.

Наприклад, після винесення фортифікаційних об'єктів далеко за межі центрального району міста, почалися активні зміни та інтенсифікація процесів зведення житлової та громадської забудови у ділянках колишніх передмість, де до того домінували великі монастирські комплекси та двори-палаці заможних міщан. Кwartали тут почали змінювати характер своєї містобудівної структури, еволюціонуючи від форми кварталу з палацом та садом-парком на передмісті (їх у Львові на передмістях були десятки) до кварталу щільно забудованого протягом XVIII-XIX ст. рядовою забудовою. Проте сьогодні в нетрях таких кварталів при їх уважному вивченні можна виявити заховані релікти первісної історії міста.

Павутина кварталів, розміщених густим мереживом довкола центру міста, також має заковдані індивідуальні сторінки унікальної урбаністичної історії. Історико-

архітектурний опорний план міста є науковою документацією, яка повинна розкривати всі специфічні риси різночасових містобудівних утворень – у тому числі появу та розвиток ліній фортифікацій, зміни гідрографії території, зміни планувальної аерезжі вулиць, зміни характеру забудови кожного кварталу. Згідно з положеннями Державних будівельних норм щодо розроблення історико-архітектурних опорних планів (2012 р.) слід виконати наукове вивчення, аналіз та класифікацію нерухомих об'єктів культурної спадщини міста за типами (археології, історії, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, природного ландшафту, науки і техніки). Це вивчення та аналіз повинні завершитися визначенням етапів формування кожного комплексу. Для кожної міської ділянки повинні бути виявлені характерні риси та визначено цінності всіх об'єктів культурної спадщини за видами. Особливо важливим елементом розвитку міської структури в минулому були фортифікації. Їх комплекси найбільше впливали на планувальну структуру міста. Фортифікації часто диктували розвиток міста у тому чи іншому напрямку. Тому теоретична реконструкція етапів розвитку міських оборонних систем є важливим завданням для історико-архітектурного опорного плану.

Наше дослідження реалізоване у рамках виконання науково-дослідної теми кафедри Архітектури та реставрації Національного університету «Львівська політехніка» «Регенерація історичних архітектурно-містобудівних комплексів» (№ держреєстрації 0116U004110).

Ключові слова: історико-архітектурний опорний план міста, фортифікації, розпланувальна структура, пам'ятки архітектури і містобудування.

Постановка проблеми.

Давні міські укріплення є одним із специфічних видів оборонної архітектури. Поряд із будівлями замків та польових оборонних споруд вони формували особливий вид архітектурно-містобудівних комплексів. При їх будівництві часто поєднувалося вміння як архітектора так і військового інженера. Не так багато об'єктів міської оборонної архітектури дійшло до нашого часу. Тому кожен збережений сьогодні фрагмент міських оборонних фортифікацій, як правило, є цінним документом своєї епохи і потребує дбайливої охорони і збереження (Бевз та Оконченко 2002).

(ПОГ «Інститут культурної спадщини») розробив науково-проектну документацію "Історико-архітектурний опорний план м. Львова" у 2018-2019 рр. На попередніх розглядах рецензентами вказувалося про поверхневий характер текстового викладу та графічного представлення окремих розділів документації. Особливі застереження виникали щодо наукової інтерпретації етапів розвитку Львова. У процесі виправлення документації, автори формально у тексті збільшили (нібито деталізували) кількість етапів розвитку архітектурно-планувальної структури міста, але у графічній частині далі залишилися чотири етапи, які не розкривають мети цього розділу згідно з вимогами ДБН Б.2.2-3:2012 (п.5.4.а), якими вимагається показати – «межі населеного пункту на кожному з етапів розвитку, найважливіші історичні шляхи, вулиці, майдани, визначні історичні будівлі, споруди та комплекси, трасування збережених та втрачених ліній фортифікаційних укріплень». Подаємо нижче фрагмент креслення історико-архітектурного опорного плану 3-го етапу розвитку планувальної структури Львова (рис. 1), який за класифікацією авторів, охоплює період від середини XIV до третьої чверті XVII ст. (ІАОП, 2020). Для будь-якого спеціаліста, який хоче зорієнтуватися у цьому етапі та розрізнити які «вулиці, майдани, визначні історичні будівлі, споруди та комплекси» виникають у різні часові відтинки у центральній частині Львова, така інформація відсутня. Крім того виникає логічне питання - яке ж обґрунтування виділення такого тривалого періоду? Адже у різні відтинки цього періоду виникають абсолютно різні за розпланувально-архітектурними ознаками комплекси, наприклад, сакральних будівель – а тут всі вони позначені однотипним хрестиком. Одним кольором на схемі показано зовсім різні розпланувально-містобудівні комплекси і утворення – долокаційного міста, середмістя, передмість. Крім того, що на схемі не показано низку ключових об'єктів – наприклад,

костел Чесного Хреста з 1534 р. чи костел ОО Єзуїтів (який змінив суттєво планувальну структуру середмістя та ліній фортифікацій на початку XVII ст.), будівлі синагог та ін., вона демонструє абсолютно неглибокий, спрощений підхід до аналізу розвитку міста. Невже Львів, місто з найбагатшою архітектурною історією, яка достатньо повно представлена у наукових публікаціях, заслужив на таку, у поверхневий спосіб, виконану документацію. Ми пригадуємо «історико-архітектурні опорні плани», які доводилося бачити у виконанні інституту «Укрзахідпроектреставрація» ще наприкінці 1980-у 1990-ті роки. Це були справжні аналітичні та змістовні роботи. Чому сьогодні при незмірно більших технічних виконавських можливостях проєктантів ми повинні погоджуватися з таким підходом?

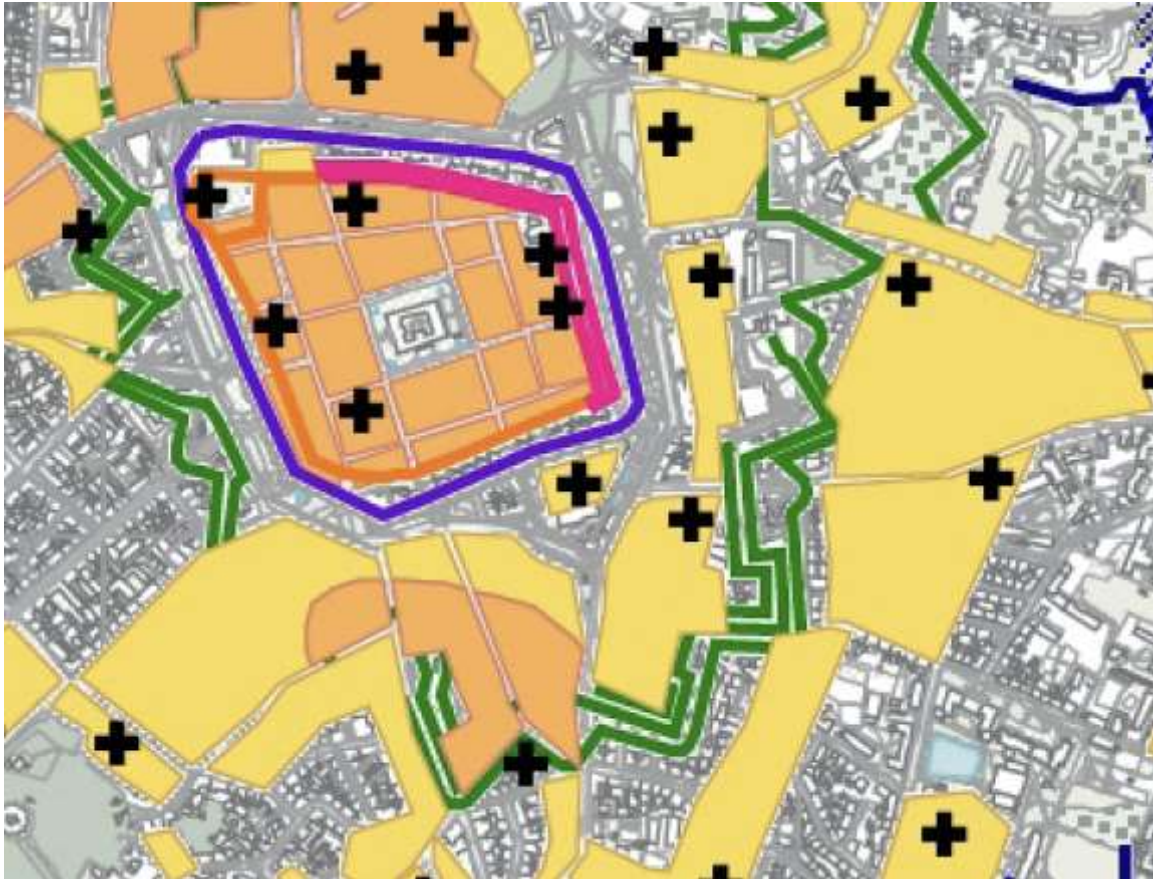

Рис. 1. Фрагмент схеми 3-го етапу розвитку Львова з матеріалу ІАОП.

Окремо слід вказати на помилки та неточність у розкритті етапів розвитку та показі унікальної системи фортифікацій міста. Показані етапи розвитку міста не корелюються з етапами розвитку фортифікаційних поясів. Наприклад, для третього етапу розвитку міста XV-XVII ст. (рис. 1). Не позначено укріплень найстарішої частини міста – т.зв. долокаційного міста. Хоча ці укріплення без сумніву існували та є наукові публікації про їх конфігурацію та локалізацію. Натомість на схемі, у центральній частині міста позначено лінію бастионних укріплень, які тут не були реалізовані (західне прясло). Високий оборонний мур позначено без вказання веж, башт та брам. Хоча останні суттєво впливали на розвиток розпланувальної структури територій передмість. Подібно простою лінією без вказання бастей та бастионів показано лінію Низького муру та т.зв. “третьої оборонної лінії”. Південне прясло Низького муру автори взагалі забули показати. Не позначено оборонних комплексів Галицької та Краківської брам, які мали складні та специфічні різночасові оборонні споруди. Забули автори й про особливу систему укріплень монастиря Бернардинів, частина з яких збережена до нинішнього дня. Подібно не позначено й укріплень монастирів Кармелітів Босих, монастиря Бенедиктинок, Василянського монастиря Св. Онуфрія та ін. Про лінії бастионних укріплень в роботі сказано лише одним реченням, констатуючи її існування, але не розкриваючи її розпланувального характеру та особливостей споруд. Не подано жодної їх характеристики. Немає жодних даних про лінію Гетканта,

не охарактеризовано лінію Беренса, не вказано у якій мірі була реалізована лінія Десро. Але ці оборонні пояси суттєво вплинули на розвиток розпланувально-просторової структури міста.

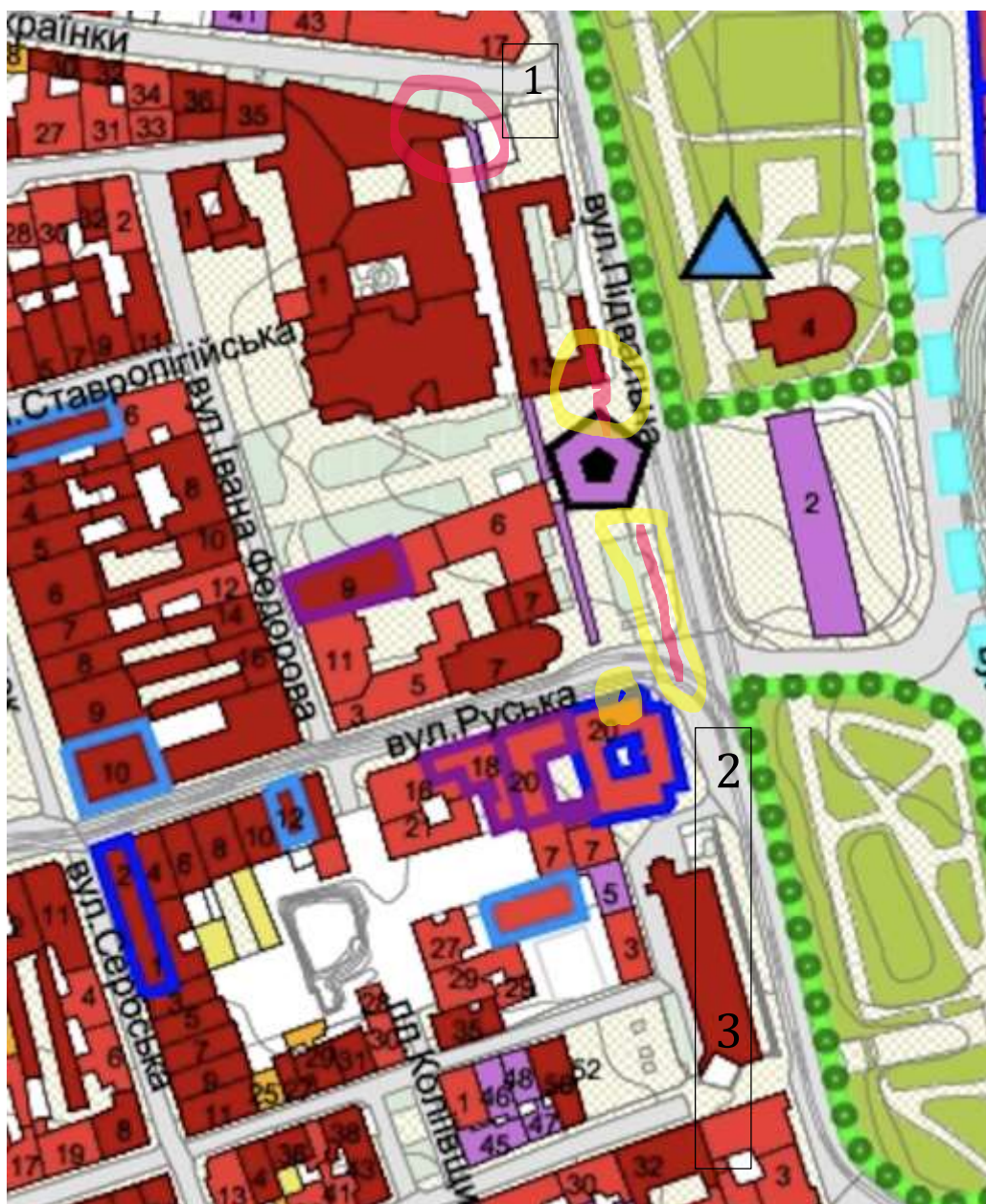

Рис. 2. Залишки фортифікацій на вул. Підвальній. 1 – Залишки вежі Римарської та Високого оборонного муру; 2 – бастея Низького муру; 3 – Низький мур біля Міського арсеналу, 4 – бастея у підвалі будинку на вул. Братів Рогатинців 32.

У третьому томі видання «Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР» (Будівельник, 1985) на с. 80 подано під охоронним номером 327 – «Стіни міських укріплень, кін. XIV-поч. XV ст.». Із описаних у цьому томі об'єктів, автори включили і позначили лише фрагмент стіни (Високого оборонного муру) на проспекті Свободи. Але дисгармонійної забудови, яка повністю закрила автентичні рештки цієї оборонної пам'ятки автори не позначили. Чому решта об'єктів Високого муру – залишки вежі Римарської, фрагмент стіни у підвір'ї Королівського арсеналу, залишки вежі Мулярської, не віднесено до позиції 327 нам незрозуміло. Щоправда частина цих об'єктів пропонуються до взяття на облік. Чому до «пропонованих» не включено також бастею Низького муру поряд з Успенською церквою, фрагмент. Низького муру біля Міського арсеналу також неясно? (рис. 2). У цьому ж виданні під номером 1266 вказано як пам'ятку залишки бастеї Низького муру у підвалах будинку на вул. Братів Рогатинців, 32. Її не позначено як окрему пам'ятку на кресленнях (рис. 2).

Оскільки ця пам'ятка має власний номер її слід позначити, не зважаючи, що автори позначають як пам'ятку сам будинок.

В таблиці є кілька позицій (36-41) які позначають залишки (фрагменти) фортифікацій XVII ст. їх подано без назв, хоча належало б чітко вказати до якої оборонної лінії та з якого часу ці фрагменти належать. Наприклад, позиції 36-38 належать до залишків т.зв. оборонної лінії з 1678-1680 рр. авторства Яна Беренса. Ця лінія будувалася після 1672 р., а в таблиці вкзано її датування «перша половина XVII ст.». Натомість позиції 38-41 належать до оборонної лінії, що зводилася за проектом Гетканта у 1635-1640 рр. В таблиці не подано адрес для жодного з цих об'єктів. 38 позиція це гіпотетичні залишки наріжного північно-східного бастіону, валу куртини та 4-кутного бастіону. Доцільніше було подати номери окремо кожного з цих об'єктів: 38а – земляні залишки бастіону; 38б – залишки валу куртини, 38в – залишки 4-кутного бастіону. Позиція 37 на нашу думку може належати до укріплень території костелу Св. Войцеха. Це слід було б відобразити в назві об'єкту. Позначення - 39 це бастіон комбінованої форми з т.зв. «кліщами» на чолі з лінії Гетканта. Позначення форми плану цього бастіону є дискусійним як і позначення іншого більш південного наріжного бастіону (див. рис. 3 з позначенням конфігурації бастіону на плані Ж.Десфіля). На наш погляд археологічними залишками в натурі є лише фрагменти валів чола бастіону. Решту його фланкуюючих елементів втрачено, накрито будівлями.

Рис. 3. Фрагмент карти міста Львова 1766 р. з позначенням наріжного південно-східного бастіону лінії Гетканта.

Слід вказати, що лінія Гетканта мала велику протяжність і зводилася у особливий спосіб. Земляно-мурованими були лише бастіони, а куртини зводилися використовуючи природні особливості рельєфу у формі звичайних невисоких земляних валів, які часто не бігли неперервною лінією, а насипалися фрагментарно у найбільш підхожих місцях. Нерозшифрована позиція 41 може належати хіба що до оборонних стін монастиря Боніфратрів. Цей об'єкт не належить до фортифікацій лінії Гетканта. Про це також слід було вказати у кресленику та в записці.

Рис. 4. Укріплення Цитаделі на карті з 1820 р.

Проте головним недоліком вважаємо відсутність позначень інших добре збережених фрагментів лінії Гетканта. Насамперед, слід вказати на найбільш збережений об'єкт лінії – вал збережений на первісну висоту у південному пряслі гори Цитадель. У тілі валу збереженою є й мурована в'їзна брама. Хоча мури брами презентують архітектурні елементи XIX ст., її зображення на картографічних та іконографічних документах з кінця XVIII – поч. XIX ст. свідчить про спорудження цього об'єкту у часи раніші ніж будівництво австрійських фортифікацій Цитаделі у 1855 р. Тобто брама, як і сам вал, могли бути зведені у часи будівництва лінії Гетканта. Або можлива поява брами у зв'язку з якимись роботами з модернізації укріплень Гетканта наприкінці XVII чи у XVIII ст., чи можливо ці об'єкти були частиною оборонного двору київського воєводи Потоцького, який існував на горі ще до зведення австрійською владою фортеці. Збережений на повну висоту вал XVII ст. у південній частині гори слід було

відповідно інтерпретувати у графічній та текстовій частині роботи. Підтвердженням ранішого (ще до побудови Цитаделі) існування валу у цій частині гори є його позначення на карті з 1820 р. (*Plan der Stadt Lemberg samt ihren Vorstadten. (1820). M 1:5000. - G I h, 372 - 8 // Kriegsarchiv. Wien. Kartensammlung. - 2 Gez. Bl.*). На цитаделі з південного боку позначено широкий вал нерегулярних нарисів. Тут також у південно-західному куті (це на схилі гори) міститься Pulverthurit, який з трьох сторін має територію обгороджену муром.

Як втрачений археологічний об'єкт в історико-архітектурному опорному плані вказано місце церкви Благовіщення Пресвятої Богородиці та цвинтаря у районі вулиці Харківської. Але поряд з цим храмом, на захід від нього знаходився укріплений двір князів Вишневецьких [Lobocki, 1982]. Пошуки місця його розміщення автори не проводили та не згадали про цей об'єкт у текстовій частині. Якщо звернутися до карт Львова початку XIX століття, то місце розташування цього об'єкту неважко відслідкувати. Отже цей об'єкт теж слід додати до креслень та текстової частини роботи. Укріплений чотирма бастеями чи баштами двір Вишневецьких позначено на карті Жана Десфіля (рис. 3) □.

Оборонна бастіонна лінія Ф.Гетканта добре позначена на карті Львова 1820 р. з Віденського військового архіву □. починається від гори Лева у формі довгої великої лінії валу трикутної форми у плані з наріжником напроти монастиря Св. Войцеха (який позначено як склад пороху). Цікавим є той факт що на цьому відтинку лінія валу не має рис бастіонної лінії і наріжники не вирішені у формі бастіонів (чи не є це ознакою якоїсь старішої системи укріплень до якої лінія Гетканта була додана?). Лінія валу іде в напрямі на південь до місця пізнішого розташування монастиря Францісканок, але тут обривається біля будинку №61. На території кварталу костелу св. Антонія лінія не показана. Далі лінія валів з'являється за східною частиною будівлі колегії Піярів. Тут показано двочастинний бастіон з ровом дуже цікавої форми. Спочатку це сплющеної форми плану бастіон від південного рогу якого виступає довгий трикутний бастіон, але трикутник орієнтовано у поле не рогом, а меншою стороною. Таке вирішення нагадує форму т.зв. "кліщів". На південь від бастіону вниз по рельєфу показано пряму лінію валу, яка обривається підходячи до забудови по вул. Пекарській. За валом у бік міста розташований великий регулярний сад колегії Піярів. Храм колегії піярів показано не червоним а чорним кольором з заливкою сірою аквареллю (це може означати що він у стані будови або руїни?). В апсидній частині позначено прямокутної форми поперечну будівлю чи приділ?

Вал знову показано на правому боці від вул. Пекарської після закінчення саду за палацом (422). Зліва і справа від палацу показано ще якісь будівлі. Посередині саду - правильної форми прямокутної водойма. Наріжник валу нарисовано повністю включаючи пряму ділянку валу що повернув тут на захід і доходить до ділянки монастиря Сакраменток. Форма наріжника у плані вирішена на таких самих засадах, як і біля колегії Піярів. Це двочастинний бастіон видовженої прямокутної форми, лінії валів якого не паралельні а дещо розходяться у зовнішньому напрямку. На відміну від попереднього, у цьому бастіоні до зовнішньої частини бастіону додано ще невеличкий трикутний вал-платформу. Ровом оточена лише друга зовнішня частина наріжника. Біля монастиря Сакраменток вал обривається. Можна вгадати ще місце його проходження за вузькою смугою території між південною межею ділянки сакраменток та північними межами двох ділянок (461 і 462) біля Снопківського потоку? (по вул. К. Левицького). Далі на захід чи на південь залишки валів цієї лінії не позначені. Вони відсутні на горі біля 28 школи (тут в підніжжі позначена цегельня) і на горі Вроновських. Загалом карту слід використати як підоснову для реконструкції оборонного поясу Гетканта.

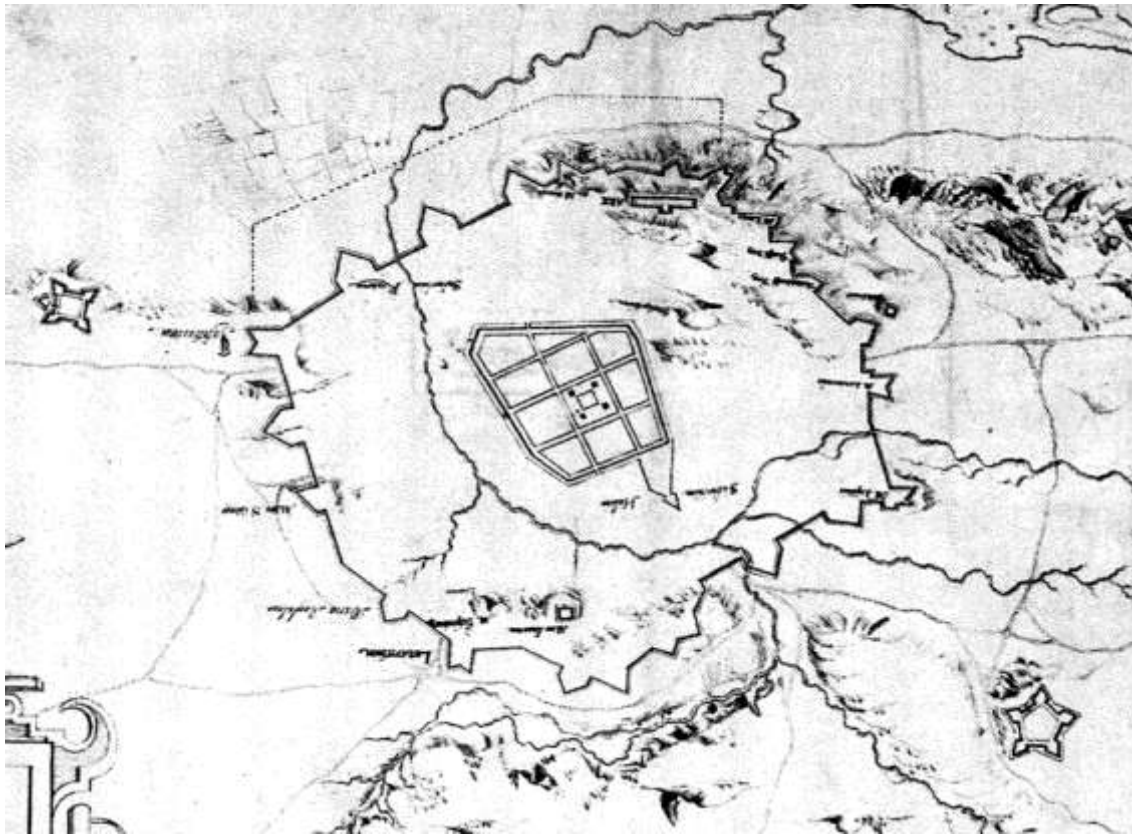

Рис. 5. Проект укріплень передмість Львова виконаний Ф.Геткантом у 1635 р.

Рис. 6. Схема нарису фортифікацій Львова XVII ст. з укріпленими лініями Ф.Гетканта та Яна Беренса (опрацьовано Яном Модестом Лобоцьким [Лобоскі, 1982]. F - північно-західна «Цитадель» на Краківському передмісті з проекту Ф.Гетканта; E - південно-східна «Цитадель» на Галицькому передмісті з проекту Ф.Гетканта; 16 - замок князів Вишнівецьких; 17 - церква Благовіщення Пресвятої Богородиці з цвинтарем; 36 - кліщевидний бастион на "Mons Justitiae" (на горі Страчання).

Рис. 7. Бастіон південно-східний наріжний бастіон лінії Гетканта. Фрагмент карти 1829 р.

В документації немає схеми, яка рекомендована в ДБН Б.2.2-3:2012, п. 4.2.3. - в) історичні райони населеного пункту (1:10000, 1:25000, 1:50000). Ця схема закономірно повинна бути виконана після виявлення і аналізу етапів розвитку міста! Якщо такого змісту схемою можна було б зігнорувати, виконуючи історико-архітектурний опорний план смт Соколівка, то як можна не виконати таку схему для Львова. Адже це синтезуючий документ, завдяки якому ми повинні чітко бачити за результатами ІАОП, де є збережені архітектурно-розпланувальні комплекси XIII чи XIV ст., чи XVII ст., де є збережені ділянки «міста-саду», де є комплекси палацово-паркових шляхетських садиб (яких було близько сотні на передмістях Львова) і т.д.

В документації немає схеми, яка рекомендована в ДБН Б.2.2-3:2012, п. 4.2.3.д) видове розкриття пам'яток архітектури та містобудування (1:5000, 1:10000). Представлена схема «Композиційно-художня оцінка» за змістом не відповідає на ті завдання, які повинні вирішуватися та розкриватися у цьому розділі. Представлено лише вузли, вісі, домінанти і оглядові точки. Належить представити - зони огляду пам'яток архітектури, що є архітектурними домінантами і акцентами; оглядові точки, осі, фронти; зони формування видів; характерні відстані (якісні пороги) видового розкриття пам'яток архітектури; грані схилів, природні домінанти, водні поверхні, зелені насадження. Методика висвітлення цього розділу повно представлена у працях київського науковця Є. Водзинського, який досконало розвинув цю методику до світового рівня. Автори ІАОП нехтують опрацюваннями цього автора та вимогами ДБН Б.2.2-3:2012.

В складі документації Історико-архітектурного опорного плану авторами розроблена схема «Композиційно-художня оцінка» (території Львова?). Виконання такої схеми є вимогою державного стандарту (ДСТУ) як базовий матеріал для визначення меж охоронних зон та їх режимів в цілому для міста. Але ця схема на замінює вимоги ДБН (пункт 5.4.г) про необхідність розроблення схеми "Архітектурно-просторова композиція історичного центру населеного пункту". Відповідно до вимог ДБН мають бути представлені - історичні та сучасні містобудівні домінанти, архітектурні акценти, архітектурні ансамблі та комплекси, головні й підпорядковані планувально-композиційні осі та вузли,

характерні типи міських просторів (замкнені, відкриті, дисгармонійні), грані схилів, водні поверхні. Виділення характерних типів міських просторів є важливою складовою цього розділу, оскільки саме вони є ключем для встановлення візуального клімату історичного ядра міста. В закордонній практиці для регулювання цього питання розробляється карта так званих «голубих ліній» - композиційно-просторового регулятора висотності забудови історичного ядра.

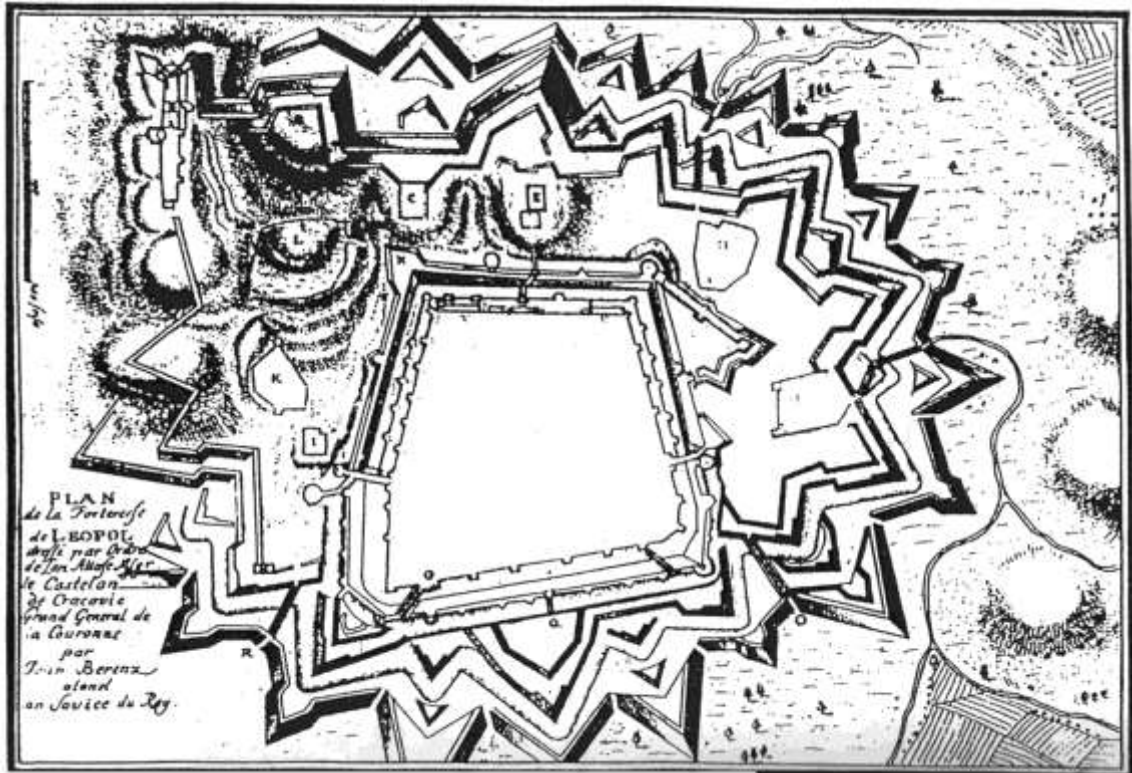

Рис. 8. План-проект укріплень Львова Яна Беренса.

У Львові на початку 2000 рр. за участю тоді кандидата в міські голови п. Садового була проведена міжнародна акція, де цю проблематику називали «п'ятим фасадом» міста. На жаль, матеріал представлений авторами в ІАОП дуже віддалений від повноцінного представлення цього розділу. Це особливо болісно сприймати, коли читаєш висновки до розділу, де за загальними фразами так і залишилася не розкритою унікальна архітектурно-просторова композиція історичного центру. Процитуюмо, що написано: «У цілому основу просторової композиції Львова складають наступні природні елементи: 1) долина р.Полтва, що набирає ширини у північно-східному напрямку, прориваючи Розтоцько-Давидівське пасмо; 2) амфітеатр пагорбів Полтвинської котловини; 3) основні гори та пагорби довкола амфітеатру Львова, що водночас і творять його (Високий Замок, Лева, Кортумова, Страчення (Гицлівська), Чотова, Святоюрська, пагорби Цитаделі); 4) розлогі простори поза Львівською котловиною, де розміщені нові високоурбанізовані житлові і промислові райони; 5) приміські села з полями, садами, городами, лісами». Автори за загальними фразами (чомусь лише про природні елементи міста в цілому) так і не розкрили унікальну архітектурно-містобудівну композиційну структуру центру Львова (в ДБН - *Архітектурно-просторова композиція історичного центру населеного пункту*) і не накреслили в кінцевому результаті як зберегти її унікальність. Але ж цент р міста – це поєднання природних компонент – гори Високий замок та гір Святоюрської і Цитаделі (останні з архітектурними домінантами) із архітектурно-містобудівними комплексами – Старого міста (XIII-XIV ст.), середмістя т.зв. Нового Міста XIV-XVII ст. зі збереженими залишками фортифікацій, кільцевої системи площ і бульварів нового центру міста XIX ст., комплексів кварталів житлової та громадської забудови, що вперемішку з понад 30 монастирськими комплексами розміщені підковоподібно довкола середмістя і бульварного кільця, творячи особливу урбаністичну структуру.

Загалом розділ щодо пам'яток археології є найдосконалішим в документації ІАОП. Але й тут можна висловити зауваження:

Пропонується взяти на облік лише одну пам'ятку: «До постановки на державний облік пропонується лише один об'єкт – курган на вул. Каменярів, 7, на території решти - встановлені зони охорони археологічного культурного шару з відповідним режимом використання». А як бути з сакральними об'єктами на місці яких не можна нічого будувати - костелом Чесного Хреста, з іншими об'єктами стовідсотково відомими і цінними як фундаменти костелу св. Леонарда, чи церква Богоявлення Господнього, церква Св. Теодора Тиронського, вірменських церков на вул. Хмельницького, Св. Івана Богослова під Високим Замком та ін. Всі ці об'єкти повинні бути у списку пропонуванних для включення до щойно виявлених пам'яток.

Залишки фортифікацій перелічено та позначено лише умовними значками, а не точним прорисом їх конфігурації, дуже приблизним описом території, яку вони займали. Наприклад, поз. 32. «Сліди фортифікацій першої пол. XVII ст. біля Обласної клінічної лікарні та діагностичного центру між вул. М. Некрасова і Пекарською. Фрагмент лінії бастионних укріплень Ф. Гетканта». Збереглися сліди штучно сформованого рельєфу бастионів (фланкуючих елементів). Поз. 33. «Сліди фортифікацій першої пол. XVII ст. біля Львівського Національного Медичного університету ім. Данила Галицького між вул. М. Некрасова та К. Левицького. Фрагмент лінії бастионних укріплень Ф. Гетканта». Тобто реально зберегти ці залишки фортифікацій завдяки такій їх інтерпретації в ІАОП буде неможливо.

Висновки:

Важливо усвідомлювати, що від часу заснування Львів був добре укріпленим містом. Інакше у середньовічний час не могло бути. Вже саме розташування міста на місцевості свідчить про те, що для нього вибирали територію з добрими можливостями оборони. На жаль, маємо дуже мало докладної інформації про укріплення міста в матеріалах ІАОП. Залишилися поза увагою не лише перші укріплення з княжих часів. Не ідентифіковано та не внесено до текстової та графічної частини роботи багато залишків оборонних споруд від XIII до XIX ст.

Бібліографія:

Архітектура, 2011. *Архітектура. Ландшафт дахів історичного центру міста: проблеми збереження і регенерації. Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 716.

Бевз, М.В. та Оконченко, І.В., 2002, Ідентифікація оборонної архітектури міста Львова XVII ст. *Архітектура. Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, № , Львів, НУЛП, 2002. С.

Бевз М. та Оконченко І., 2000, Дослідження планувальних характеристик та стильових ознак проєктів бастионових укріплень Львова XVII ст. *Архітектура. Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 410. Львів: НУЛП, С.53-61;

Бевз М. та Оконченко І., 1999, Оборонний пояс Беренса. Проєкт чи дійсність. *Галицька брама*, 11-12 (59-60). Львів: «Центр Європи», С.10-11; 16-17.

Беренс, 1680. *Проєкт Яна Беренса*. Львівський Історичний Музей. Фонд Графіки. Інвентарний № Г-4337.

Вуйчик, В.С., 1994а. Архівні джерела про перебування архітектора Бернардо Морандо у Львові. *Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка. - праці секції мистецтвознавства*, Т. СС XXVII. Львів, с.367-371.

Вуйчик, В.С., 1994б, Фортифікатори Львова 15 - 17ст. *Вісник інституту «Укрзахідпроектреставрація»*, 2. Львів, С.18-23.

Геткант, 1635. Центральний Державний Історичний Архів (ЦДІА) України в м. Львові: *План-проєкт Фридерика Гетканта*. Оригінал у Військовому Архіві Швеції. Копія. Фонд 742, опис 1, одиниця збереження 1141.

Гронський, Й., 1979, Оборонні укріплення середньовічного Львова. *Жовтень*, 7-8. с.122-131, 120-133.

ДБН, 2012. *Державні Будівельні Норми України. Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту*. ДБН Б.2.2-3:2012. Київ, Мінрегіон України.

Десро, 1695. *План фортифікацій Львова під час турецької облоги 1695 р.* Львівський Державний Історичний музей. Фонд графіки, інв № 36.

ДСТУ, 2016. *Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж і режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування* ДСТУ Б Б.2.2-10:2016. Київ, ДП "УкрНДНЦ".

ІАОП, 2020. *Історико-архітектурний опорний план м. Львова*. Науково-проектну документація. (ПОГ «Інститут культурної спадщини») [online] Доступно: < <https://drive.google.com/drive/folders/1VDCjTstrajEupljZmEXUrTRlNsvhvFtD> > [Дата звернення 01.05.2021]

Максимюк Т. та Дідик В., 2011. П'ятий фасад відкритих територій Львівського бельведеру. *Архітектура. Ландшафт дахів історичного центру міста: проблеми збереження і регенерації*. Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 716, с.166-181.

Могитич, Р., 1994, Львів – місто-фортеця. *Віче*, 15-16. Львів.

Оконченко, І., 2011, Мілітарна архітектура в історичних панорамно-перспективних зображеннях Львова. *Архітектура. Ландшафт дахів історичного центру міста: проблеми збереження і регенерації*. Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 716, с.191-197.

Трегубова Т. та Мих Р, 1989. *Львів. Архітектурно-історичний нарис*. Київ: Будівельник, С.44-46.

ЦДІА, бд. *Центральний Державний Історичний Архів (ЦДІА) України в м. Львові*: Ф. 742, оп. 1, спр. 1477, арк. 1; ЦДІА України в м. Львові: Ф. 742, оп. 1, спр. 1476, арк. 1;

Czerner, O., 1997. *Lwow na dawnej rycinie i planie*. Wroclaw – Warszawa – Krakow: Zaklad Narodowy imienia Ossolinskich, S.39.

Jożefowicz, T., 1854. *Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690, obejmująca w ogólnosci dzieje rusi czervonej, a zwłaszcza Historya arcybiskypstwa Lwowskiego w tej epoce*. Lwow: Drukarnia zakładu narod. im. Ossolinskich, nakładem Wojciecha Manieckiego, S.409.

Łobocki, J.M. 1982, Plan Lwowa Fryderyka Getkanta z 1635 roku i jego interpretacja. *Studia i materiały do teorii i historii architektury i urbanistyki*, T. XVII. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, s.65-75.

Opalek M., 1990, *Obrazki z przeszłości Lwowa*. Biblioteka Lwowska, T. 5. Warszawa: PDW, 1990.

Tomkiewicz, J., Tomkiewicz, W., 1971. *Dzieje obwarowań miejskich Lwowa. Kwartalnik architektury i urbanistyki*. Warszawa.

References:

Arkitektura, 2011. *Architecture. The landscape of the roofs of the historic city center: problems of preservation and regeneration. Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 716

Bevz, M.V. та Okonchenko, I.V., 2002, Identyfikatsiya oboronnoyi arkitektury mista L'vova XVII st. Arkitektura. Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika", № , L'viv, NULP, 2002. S.

Bevz M. & Okonchenko I., 2000, Research of planning characteristics and stylistic features of projects of bastion fortifications of Lviv of the XVII century. *Architecture. Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 410. L'viv: NULP, p.53-61;

Bevz M. & Okonchenko I., 1999, Berens defensive belt. Project or reality. *Galician Gate*, 11-12 (59-60). L'viv: "Tsentr Yevropy", p.10-11; 16-17.

Berens, 1680. *Project by Jan Behrens. Lviv Historical Museum*. Graphics Foundation. Inventory № G-4337.

Vuytsyk, V.S., 1994a. Archival sources about the stay of architect Bernardo Morando in Lviv. *Notes of the Taras Shevchenko Scientific Society. - works of the section of art history*, T. SS XXVII. L'viv, p.367-371.

Vuytsyk, V.S., 1994b, Fortifiers of Lviv 15 - 17 centuries. *Bulletin of the Institute "Ukrzahidproektrestavratsiya"*, 2. L'viv, p.18-23.

Hetkant, 1635. Central State Historical Archive (CDIA) of Ukraine in Lviv: *Frederic Hetkant's plan-project*. Original in the Swedish Military Archives. Copy. Fund 742, description 1, storage unit 1141.

Hrons'kyy, Y., 1979, Defensive fortifications of medieval Lviv. *October*, 7-8. p.122-131, 120-133.

DBN, 2012. Derzhavni Budivel'ni Normy Ukrayiny. *Sklad ta zmist istoryko-arkhitekturnoho opornoho planu naselenoho punktu*. DBN B.2.2-3:2012. Kyiv, Minrehion Ukrayiny.

Desro, 1695. *Plan of fortifications of Lviv during the Turkish siege of 1695*. Lviv State Historical Museum. Graphics Fund, inv № 36.

DSTU, 2016. *Sklad ta zmist naukovo-proektnoyi dokumentatsiyi shchodo vyznachennya mezh i rezhyimiv vykorystannya zon okhorony pam'yatok arkhitektury ta mistobuduvannya* DSTU B B.2.2-10:2016. Kyiv, DP "UkrNDNTS".

IAOP, 2020. Historical and architectural reference plan of Lviv. Research and design documentation. (POG "Institute of Cultural Heritage"[online] Available at: <<https://drive.google.com/drive/folders/1VDCjTstrajEupljZmEXUrTRlNsvhvFtD>> [Accessed at 01.05.2021]

Maksymyuk T.& Didyk V., 2011. The fifth facade of the open areas of the Lviv Belvedere. *Architecture. Landscape of the roofs of the historic city center: problems of preservation and regeneration. Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 716, p.166-181.

Mohytych, R., 1994, Lviv is a fortress city. *Chamber*, 15-16. L'viv.

Okonchenko, I., 2011, Military architecture in historical panoramic and perspective images of Lviv. *Architecture. Landscape of the roofs of the historic city center: problems of preservation and regeneration. Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 716, c.191-197.

Trehubova T. ta Mykh R, 1989. *Lviv. Architectural and historical essay*. Kyiv: Budivel'nyk, p.44-46.

TSDIA, w\d. *Tsentral'nyy Derzhavnyy Istorychnyy Arkhiv (TSDIA) Ukrayiny v m. L'vovi*: F. 742, op. 1, spr. 1477, ark. 1; TSDIA Ukrayiny v m. L'vovi: F. 742, op. 1, spr. 1476, ark. 1;

PRESERVATION OF HISTORICAL FORTIFICATIONS AND VALUABLE URBAN STRUCTURE OF THE CITY OF LVIV (NOTES TO SCIENTIFIC AND DESIGN DOCUMENTATION - HISTORICAL AND ARCHITECTURAL BASIC PLAN)

© Bevz M., 2021

The article analyzes the research and design documentation "Historical and architectural basic plan of the city of Lviv" (2020) in terms of identification and protection of fortifications. The analysis of the documentation revealed little attention of the authors to the study and coverage of the stages of development of the fortification lines of Lviv from the XIII to the XIX century. This approach has led to the debatable identification of many objects by their historical, urban and architectural value, inaccurate dating, lack of proposals for their protection. In particular, the assessment of a complex of fortifications, the so-called "F. Hetkant's defensive line" from 1635

The authors of the documentation did not analyze the stages of development and assess the time-varying urban structure of the quarters, even in the city center. The development of buildings in the areas of the former suburbs was also not covered in detail. But these are areas that have been filled with very important facilities and functions in the past. The nature of the development of the quarters took different forms depending on the time of the site. The sites themselves developed abruptly along with the movement of the lines of urban fortifications further from the city center. The construction of a new, more modern line of fortifications and its advancement made it possible to intensify construction in areas that were previously outside the fortified territory. Lviv has gone through six such major stages of urban transformation associated with the development and modernization of fortifications from the thirteenth to the nineteenth century. This relationship between the development of fortification systems and the architectural-spatial and planning structure is the key to understanding the urban history of the city. Without a detailed reconstruction of the phases of construction of fortifications, it is impossible to properly navigate the nature of changes in the architectural-compositional and planning structure of the city.

For example, after the removal of fortifications far beyond the central district of the city, began active changes and intensification of housing and public buildings in areas of former suburbs, where previously dominated by large monastic complexes and palaces of wealthy burghers. The quarters here began to change the character of their urban structure, evolving from the shape of a quarter with a palace and a garden-park in the suburbs (there were dozens of them in Lviv in the suburbs) to a densely built-up quarter during the XVIII-XIX centuries. However, today in the slums of such neighborhoods with their careful study can be found hidden relics of the original history of the city.

The web of neighborhoods laced with dense lace around the city center also has encoded individual pages of unique urban history. The historical and architectural reference plan of the city is a scientific documentation that should reveal all the specific features of different urban planning formations - including the emergence and development of fortification lines, changes in hydrography, changes in street planning, changes in the nature of buildings each quarter. According to the provisions of the State Building Norms for the development of historical and architectural reference

plans (2012) should be performed scientific study, analysis and classification of immovable cultural heritage of the city by type (archeology, history, monumental art, architecture, urban planning, landscaping art, natural landscape, science and technology). This study and analysis should end with the definition of the stages of formation of each complex. Characteristic features and values of all objects of cultural heritage by types should be revealed for each city site. Fortifications were a particularly important element in the development of the city structure in the past. Their complexes had the greatest impact on the planning structure of the city. Fortifications often dictated the development of the city in one direction or another. Therefore, the theoretical reconstruction of the stages of development of urban defense systems is an important task for the historical and architectural reference plan.

Our research was implemented in the framework of the research topic of the Department of Architecture and Restoration of the National University "Lviv Polytechnic" "Regeneration of historic architectural and urban complexes" (№ state registration 0116U004110).

Key words: historical and architectural basic plan of the city, fortifications, planning structure, monuments of architecture and urban planning.